

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ป่าไม้ คือ พื้นที่หรืออาณาบริเวณที่ปกคลุมไปด้วยต้นไม้หลายชนิดและมีขนาดลดหลั่นกันลงมา ป่าไม้เป็นมรดกจากธรรมชาติที่มีความสง่างามและหลากหลายในตัวเอง เป็นตัวแทนของธรรมชาติในโลก ที่แสดงออกถึงความเจริญงอกงามเติบโตและหลากหลายในป่าไม้มีต้นไม้รวมทั้งมีสัตว์ป่านานาชนิดเป็นองค์ประกอบ เป็นระบบนิเวศขนาดใหญ่ที่มีการสร้างและถ่ายทอดพลังงานอย่างสมดุล เป็นต้นกำเนิดชีวิต เป็นแหล่งของพลังงาน เป็นแหล่งอาหาร ยา-สมุนไพร เป็นต้น ทั้งให้กำเนิดแม่น้ำลำธาร คอยดูดซับความชื้น เป็นเครื่องปรับอากาศช่วยปกคอดของโลกอีกด้วย ผลผลิตหลักของป่าไม้คือ ไม้ และไม้ได้ให้ประโยชน์หลาย ๆ อย่าง เป็นวัตถุดิบชนิดแรกที่เราใช้ประโยชน์ ไม้มีส่วนสำคัญในกิจกรรมทางเศรษฐกิจสมัยใหม่มากกว่าสิ่งอื่นใด และในอุตสาหกรรมหลักทุกชนิดก็ต้องพึ่งพาผลผลิตจากป่าอย่างน้อย 1 ชนิด เพื่อใช้ในกระบวนการผลิต เราจะเห็นได้ว่าป่าไม้เป็นทั้งผู้ให้และผู้คุ้มครอง ดำรงรักษาไว้ซึ่งความหลากหลายทางระบบนิเวศ ทำให้เกิดความสมดุลแห่งระบบด้วยการหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงแร่ธาตุและสารในระบบนิเวศ ป่าไม้เป็นผู้รักษาแหล่งต้นน้ำลำธาร โดยต้นไม้ใช้รากลึกและซอนไซอยู่ในดิน อินทรีย์วัตถุจากต้นไม้และสัตว์ป่าช่วยปรับโครงสร้างของดินให้มีรูพรุนสามารถเก็บกักน้ำได้ดี น้ำฝนที่ผ่านต้นไม้ลงสู่ดินในแนวตั้งแล้วค่อย ๆ ไหลซึมกระจายไปตามรากที่แตกแขนงออกไปตามอนุภาคดิน รูพรุนขนาดเล็กในเม็ดดินสามารถกักเก็บน้ำได้มากกว่าน้ำหนักของเม็ดดินแห้งถึง 3-10 เท่า และน้ำที่กักเก็บไว้จะค่อย ๆ ปลดปล่อยสู่ชั้นน้ำใต้ดินเพื่อลงสู่แหล่งน้ำลำธาร ยิ่งถ้าป่าเกิดในที่สูงน้ำที่กักเก็บไว้จะซึมลงมารวมกันตามหุบเขาเกิดธารน้ำเล็ก ๆ มากมาย และกำเนิดแม่น้ำลำธารที่สามารถมีน้ำใช้ได้ในทุกฤดูกาล นอกจากนี้ยังสามารถลดการพังทลาย ลดการกัดเซาะหน้าดินที่อุดมสมบูรณ์ ป้องกันการเกิดน้ำท่วมฉับพลัน และสามารถลดความรุนแรงของการเกิดภาวะน้ำท่วมเนื่องจากต้นไม้ช่วยชะลอการไหลของน้ำบนผิวดิน ช่วยปรับสภาพบรรยากาศโดยเก็บรักษาความชุ่มชื้นในดิน ร่มเงาของป่าป้องกันความร้อนจากดวงอาทิตย์ตกกระทบผิวดิน

โดยตรง การระเหยของน้ำจากใบและลำต้นทำให้มีไอน้ำที่มีความชื้นในอากาศจำนวนมาก เมื่ออุณหภูมิลดลงไอน้ำจะกลั่นตัวเป็นหยดน้ำเกิดเป็นเมฆสุดท้ายก่อให้เกิดฝนตกลงมาในป่าที่มีต้นไม้หนาแน่น สภาพอากาศจึงมีความชุ่มชื้นแม้กระทั่งในฤดูร้อน ดังนั้นพื้นที่ในบริเวณเขาใหญ่ ดอยอินทนนท์ ภูกระดึง ภูหลวง มีเมฆปกคลุมอยู่บนภูเขาและมีฝนตกมากกว่าบริเวณข้างล่าง (<http://www.environnet.in.th>, สืบค้นเมื่อ 11 กันยายน 2551 ; หน่วยวิจัยการฟื้นฟูป่า, 2549 : 6)

นอกจากประโยชน์มากมายของป่าไม้ดังที่กล่าว ป่าไม้และมนุษย์ยังมีความผูกพัน ต่อกันมาเนิ่นนาน เพราะป่าไม้เป็นผู้ผลิตปัจจัยพื้นฐานต่อการดำรงชีพของมนุษย์ทั้งในชุมชนเมือง ชุมชนเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ที่สำคัญและหาสิ่งอื่นมาทดแทนมิได้ ป่าไม้มีความผูกพันต่อความเป็นอยู่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ การนำไม้มาใช้ในการก่อสร้าง บ้านเรือน ที่อยู่อาศัย เป็นเครื่องตกแต่งบ้าน ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหาร มนุษย์ได้รับอาหารจากป่าโดยตรง เช่น ได้จากส่วนของผล เมล็ด ใบ ดอก ลำต้น ทางอ้อม เช่น น้ำผึ้ง เนื้อสัตว์ป่า สมุนไพรหรือยาแผนโบราณที่ใช้รักษาโรค ส่วนใหญ่ได้มาจากผลิตภัณฑ์ของป่าไม้ ได้มีการนำสมุนไพรจากป่ามาดัดแปลง สกัดเอาส่วนที่สำคัญ จากเปลือก ดอก ผล เมล็ด ราก นำมาใช้ในการผลิตยารักษาโรคที่ออกมาในรูปของยาเม็ด ยาชา หรือแคปซูล เช่น เปลือกต้นชิงโค นำมาสกัดทำยาควินินเพื่อรักษาโรคมาลาเรีย ป่าไม้ยังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ป่าไม้จัดว่าเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและหลบภัยที่สำคัญที่สุดของสัตว์ป่า ซึ่งสัตว์เหล่านี้มีความสำคัญต่อมนุษย์ เช่น เป็นอาหาร ยารักษาโรค ช่วยจัดแมลงและประดับป่าไม้ให้เกิดความงดงาม นอกจากนี้ยังเป็นเหมือนผู้ปกป้อง โดยป่าไม้เป็นแนวป้องกันลมพายุช่วยกีดขวางความเร็วของลมพายุ จึงเป็นกำแพงธรรมชาติที่ช่วยป้องกันความรุนแรงของลมพายุได้ และยังผูกพันกับมนุษย์โดยเป็นเพื่อนที่สร้างความสุนทรีย์ เพราะธรรมชาติของป่าไม้จะเต็มไปด้วยสีสัน ความเขียวชอุ่ม ร่มเย็น ก่อให้เกิดความสบายตาเมื่อพบเห็น ความสดสวยของดอกไม้ ความชุ่มชื้นของน้ำในลำธารที่ใสสะอาด ความเงียบสงบจากเสียงรบกวนของชุมชน ความน่าชมและน่ารักของสัตว์ป่า ทำให้เขตป่าไม้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจที่สำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ ในช่วงวันหยุดต่าง ๆ จะพบเห็นประชาชนทั้งในท้องถิ่นและในเมืองจำนวนมาก เดินทางไปเที่ยวหรือพักผ่อนหย่อนใจในเขตอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ สวนป่า และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ป่าไม้จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญอย่างหนึ่งไปด้วย และปัจจุบันป่าไม้ยังปกป้องมนุษย์ในสภาวะโลกร้อน คือ ช่วยลดมลพิษทางอากาศ เนื่องจากป่าไม้เป็นแหล่งช่วยดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์ (Carbon Sinks) โดยพืชจะนำไป

สังเคราะห์อาหารแล้วปล่อยก๊าซออกซิเจนให้กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ บนโลก ซึ่งจะทำให้ความสมดุลระหว่างคาร์บอนไดออกไซด์และออกซิเจนในอากาศเกิดขึ้น (Elliott et. al. 2007 : 16)

จะเห็นได้ว่าป่าไม้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ยิ่งป่าไม้มีจำนวนมากเท่าใดก็ยิ่งจะเป็นผลดีเท่านั้น แต่การศึกษาข้อมูลโครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนป (UNEP) ที่สรุปรายงาน โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ ชื่อ “Global Environment Outlook” เกี่ยวกับภาพรวมสถานการณ์สิ่งแวดล้อมในรอบ 30 ปี ตั้งแต่ปี 2515-2545 เป็นดัชนีชี้วัดให้เห็นว่า 3 ทศวรรษที่ผ่านมา การลดลงของป่าไม้เป็นปัญหาหลักที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน เพราะป่าไม้ถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง หลังจากโลกเร่งพัฒนาทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรมป่าไม้ การท่องเที่ยว การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ข้อมูลระยะเวลาเพียง 10 ปี ที่ผ่านมานี้พื้นที่ป่าไม้ประมาณ 9.4 ล้านตารางกิโลเมตร หรือเทียบเท่าร้อยละ 2.4 ของพื้นที่ป่าทั้งโลกสูญเสียดังกล่าวอย่างสิ้นเชิง ในเขตป่าร้อนชื้นสภาพป่าได้ถูกทำลายจนกลายเป็นป่าเสื่อมโทรมปีละเกือบร้อยละ 1 ป่าเสื่อมโทรมเหล่านี้ถูกแปลงให้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม เมื่อตรวจสอบป่าคงคืนโดยภาพถ่ายทางดาวเทียมปรากฏว่า ในปี 2545 มีพื้นที่ป่าอันอุดมสมบูรณ์ในโลกนี้เหลือแค่ 28.7 ล้านตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 21.4 เท่านั้น (FAO. 2001 : 18; ทวีศักดิ์ บุตรตัน. 2546 : 8) นอกจากนี้ยังพบว่า โลกได้มีการสูญเสียป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดของโลก บริเวณแถบทวีปแอฟริกา เอเชียและบริเวณหมู่เกาะในเขตร้อน ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ 18,500 ล้านไร่ หรือร้อยละ 20 ของพื้นที่โลกที่เป็นพื้นดินป่าไม้ถูกทำลายกว่าครึ่งจากเมื่อ 100 ปีก่อน จากข้อมูลองค์การอาหารและเกษตรกรรมแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้ทำการประเมินพื้นที่ป่าเขตร้อนที่เหลืออยู่ โดยใช้ภาพถ่ายดาวเทียมพบว่า พื้นที่ป่าเขตร้อนธรรมชาติบนโลก ลดลงจาก 12,156 ล้านไร่ เหลือเพียง 11,269 ล้านไร่ ในช่วงระยะเวลาเพียง 10 ปี (2533-2543) โดยประมาณ 62.5 ล้านไร่ ได้ถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกไม้เศรษฐกิจ ในขณะที่อีก 88.5 ล้านไร่เปลี่ยนไปใช้ประโยชน์อื่น ๆ ในช่วงเวลาเดียวกันมีพื้นที่ป่าที่ถูกทำลายเพียง 62.5 ล้านไร่ เท่านั้นที่ฟื้นตัวกลับมาเป็นป่าเขตร้อน ดังนั้นแต่ละปีเราสูญเสียพื้นที่ป่าธรรมชาติไปโดยเฉลี่ยถึง 88.7 ล้านไร่หรือประมาณร้อยละ 0.7 หากอัตราการทำลายป่าไม้ยังคงเป็นอยู่เช่นในปัจจุบัน ป่าไม้เขตร้อนจะถูกทำลายไป 1,400 ล้านไร่ ในเวลาอีกไม่ถึง 20 ปีจากนี้ไป และการลดลงของป่าไม้เช่นนี้จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ต่อบรรยากาศของโลกและต่อการดำรงชีวิตของประชากรโลกโดยตรง (Bhumibamon. 1986 : 89; FAO. 2001 : 18 ; หน่วยวิจัยการฟื้นฟูป่า. 2549 : 4)

การลดลงของป่าไม้ของไทยก็มีทิศทางเช่นเดียวกัน การตัดไม้ทำลายป่าอย่างต่อเนื่องในอดีตในหลายพื้นที่ทั่วประเทศไทย ทำให้ป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว ในปี พ.ศ. 2536 จากการตรวจสอบของกรมป่าไม้ พบว่าพื้นที่ป่าไม้ในประเทศเหลือเพียง 133,553 ตารางกิโลเมตร จากพื้นที่ประเทศไทยปัจจุบัน 513,115 ตารางกิโลเมตร คิดเป็นร้อยละ 26.02 ปี 2543 พื้นที่ป่าธรรมชาติของประเทศไทยเหลือเพียง 61.3 ล้านไร่ (ร้อยละ 19.3 ของพื้นที่ทั้งหมดประเทศ) และถึงแม้ว่าสัมปทานการทำไม้ทั้งหมดถูกยกเลิกตั้งแต่ปี 2532 แต่อัตราการลดลงของพื้นที่ป่าในช่วงปี 2538-2543 ยังคงสูงถึง 1.6 ล้านไร่ต่อปี (ร้อยละ 2.3 ของพื้นที่ป่าในปี 2538) ซึ่งถ้ามองย้อนกลับไปในจนถึงปี 2504 ประเทศไทยของเราได้สูญเสียพื้นที่ป่าไปมากกว่าสองในสามแล้ว ซึ่งปริมาณป่าไม้ของไทยถือว่าต่ำกว่ามาตรฐานของความสมดุลในระบบนิเวศของประเทศ (FAO, 1997 : 174 ; 2001 : 88) ตามที่รัฐบาลได้กำหนดไว้ในปี พุทธศักราช 2528 ว่าอย่างน้อยต้องมีพื้นที่ป่าไม้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ จึงจะสามารถรักษาสมดุลทางระบบนิเวศในประเทศไทยได้ ดังนั้นพื้นที่ป่าไม้ที่มีในปัจจุบันน้อยกว่ามาตรฐานที่รัฐบาลกำหนดไว้ถึงร้อยละ 14 ของพื้นที่ของประเทศไทยทั้งหมด ความพยายามปลูกป่าเพิ่มเติมในตลอดหลายปีที่ผ่านมาของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้ปัจจุบันมีเนื้อที่ป่าเพิ่มขึ้นจาก 92 ล้านไร่ เป็น 104 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 33 ของพื้นที่ประเทศ แต่นโยบายคณะกรรมการป่าไม้แห่งชาติ ได้กำหนดให้มีพื้นที่ป่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ หรือ 128 ล้านไร่ ทำให้กรมป่าไม้ยังคงต้องให้ความสำคัญกับนโยบายการปลูกป่าต่อไป โดยต้องเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้ได้อีก 24 ล้านไร่ แต่สถิติการบุกรุกป่า เฉลี่ยปีละ 400,000 ไร่ ขณะที่ทางราชการปลูกป่าได้ไม่เกินปีละ 30,000 ไร่ ซึ่งจำนวนไม่สมดุลกัน ดังนั้นงานเร่งด่วนที่ต้องดำเนินการ คือ การเพิ่มพื้นที่ป่าโดยสนับสนุนแผนปลูกป่าทั้งส่วนภาครัฐและภาคเอกชนให้มากขึ้น (วิชัย แผลมวิไล, 2551 : 12)

การลดลงของพื้นที่ป่าไม้เป็นจำนวนมากและต่อเนื่อง ได้มีผู้ทำการศึกษาหาสาเหตุการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ เช่น โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (2001 : 18) ทวีศักดิ์ บุตรตัน (2546 : 8) วิชัย แผลมวิไล (2551 : 12) หน่วยวิจัยการฟื้นฟูป่า (2549 : 6) ผลศึกษาที่พบสอดคล้องกันว่าการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ เป็นปัจจัยเชิงเหตุที่สำคัญที่สุดในการลดลงของป่าไม้ ซึ่งการบุกรุกพื้นที่ป่าในหลายพื้นที่เป็นเงื่อนไขของความขัดแย้งในสังคมระหว่างกลุ่มผู้บุกรุกและเจ้าหน้าที่ของรัฐ สิ่งที่จะใจให้มีการบุกรุกป่าคือความต้องการที่ดินทำกินของกลุ่มเกษตรกรที่ไม่มีที่ดินทำกินหรือมีแต่ไม่เพียงพอ และกลุ่มนายทุนที่ต้องการใช้ประโยชน์ในที่ดินเชิงธุรกิจ มีข้อมูลที่แสดงให้เห็นสภาพความต้องการใช้ที่ดินของประเทศ เช่น ข้อมูล

จดทะเบียนของประชาชนผู้ประสบปัญหาสังคมและความยากจน (ทวีศักดิ์ บุตรตัน. 2546 : 38) พบว่า มีผู้จดทะเบียนทั้งหมด 8,258,435 คน คิดเป็นร้อยละ 13.2 ของประชากรทั้งประเทศ มีปัญหาที่ถูกจดทะเบียนทั้งหมดจำนวน 1,298,509 ปัญหา เมื่อพิจารณาปัญหาโดยเรียง 3 ลำดับแรก ที่พบปัญหามากที่สุด เรียงจากมากไปหาน้อย คือ ปัญหาหนี้สิน ร้อยละ 38.4 ปัญหาที่ดินทำกิน ร้อยละ 32.5 ปัญหาที่อยู่อาศัย ร้อยละ 15.5 และจากรายงานผลการปฏิบัติราชการตรวจเยี่ยมพื้นที่ 14 อำเภอ 4 กิ่งอำเภอ จังหวัดกาฬสินธุ์ เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม 2548 ก็มีปัญหาหลักที่สำคัญของจังหวัด คือ ปัญหาหนี้ (น้ำท่วม-น้ำแล้ง) ปัญหาการคมนาคมขนส่ง ปัญหาที่ดินทำกิน ปัญหาด้านสังคม และปัญหาอื่น ๆ และจากรายงานการแก้จนคนอาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ระหว่างวันที่ 16-20 ม.ค. 2549 พบว่า มีผู้จดทะเบียนจำนวน 333,151 ราย เป็นผู้มีปัญหาที่ทำกินจำนวน 92,433 ราย และรายงานการแก้ไขปัญหาด้านสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการกลุ่มจังหวัดล้านนา ซึ่งเป็นพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนบนมีปัญหาหลักที่มีความรุนแรง 2 อันดับ คือ ปัญหาที่ดินทำกิน และปัญหาหนี้สินภาคประชาชน และจากการสำรวจของมูลนิธิสถาบันที่ดิน พบว่าปัจจุบันมีเกษตรกรถึง 1.5 ล้านครอบครัวที่ยังไม่มีที่ดินทำกิน ทั้งนี้เพราะที่ดินที่ควรจะเป็นของภาคเกษตรกรรมกลับถูกแย่งชิงเพื่อใช้เรื่องอื่น โดยเฉพาะการเข้ามาช่วงชิงของกลุ่มนักลงทุน เช่น เอาไปสร้างสนามกอล์ฟ ทำรีสอร์ท กรณีในภาคใต้ได้มีกลุ่มนายทุนจากต่างชาติเข้ามาเช่าพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน และยางพาราเป็นระยะเวลาหลายสิบปี จนชาวบ้านเดือดร้อนไม่มีที่ดินทำกิน ทั้งนี้ข้อมูลจากมูลนิธิสถาบันที่ดินระบุว่าที่ผ่านมามาภาครัฐให้นักลงทุนต่างชาติเข้ามาเช่าพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพื่อปลูกยางพารา และปาล์มน้ำมันถึง 200,000 ไร่ และ 800,000 ไร่ ในจังหวัดกระบี่ ขณะที่ไม่มีเกษตรกรในภาคใต้ 202,071 ครอบครัวหรือประมาณ 1 ใน 3 มีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ เช่นเดียวกับกรณีภาคอีสานก็มีการเปิดให้เอกชนเช่าพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมปลูกต้นยูคาลิปตัส โดยมีนักลงทุนจากต่างประเทศเช่นกัน นอกจากจะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทำให้ดินเสื่อมโทรมและน้ำแห้งแล้ว คนอีสานยังถูกแย่งชิงที่ดินทำกินไปอีกด้วย (อุทัย วายุพัฒน์. 2551 : 29) จากข้อมูลจะเห็นได้ว่าปัญหาและความต้องการของประชาชน คือ การมีที่ดินทำกินและการแก้ปัญหาหนี้สิน เมื่อประชาชนไม่มีที่ดินทำกินหรือมีที่ดินไม่เพียงพอ การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นป่าสงวน เขตอนุรักษ์ และการบุกรุกป่ามีแนวโน้มสูงขึ้น โดยเฉพาะช่วงที่พืชเศรษฐกิจชนิดใดมีราคาสูง จะมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจดังกล่าวมากขึ้น ทั้งนี้พื้นที่ภาคเหนือจะมีอัตราการบุกรุกพื้นที่มากที่สุด รองลงมา เป็นพื้นที่ภาคใต้ รัฐบาลทุกสมัยพยายามแก้ไขปัญหาภาคเกษตรกรรม โดยจัดสรรที่ดินทำกิน

ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ตั้งแต่ พ.ศ. 2518 จนถึงปัจจุบัน แต่การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของประชาชนจะเห็นผลน้อยมาก อาจเป็นเพราะมีข้อจำกัด คือ ต้องใช้ระยะเวลาดำเนินการยาวนานมาก เพราะปัญหาที่ดินทำกินเกี่ยวข้องกับกฎหมายและเอกสารสิทธิ์ที่ดินทำกิน นอกจากนี้รัฐจะพยายามจัดกรรมสิทธิ์ให้คนที่ไม่มีที่ดินทำกินได้มีโอกาสสร้างความมั่นคงให้ชีวิตและครอบครัว ควบคู่ไปกับพัฒนาความสามารถในการเพิ่มผลผลิตที่มีคุณภาพ เพื่อส่งขายและเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน และการพัฒนาการใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด แนวทางการแก้ปัญหาที่ดินทำกินเพื่อลดการบุกรุกป่าของภาครัฐที่ผ่านมาไม่ได้ทำให้ปัญหาลดน้อยลงไป แต่ปัญหากลับมีลักษณะผกผันตามจำนวนพื้นที่ป่าที่รัฐจัดสรรให้กับราษฎร กล่าวคือ เมื่อรัฐให้กรรมสิทธิ์ที่ดินมากขึ้นสถานการณ์การบุกรุกป่ายิ่งเพิ่มความรุนแรงยิ่งขึ้น (สำนักข่าวไทย ; Thaisnews.com. ประจำวันอังคารที่ 11 มกราคม 2548 : 8 ; หนังสือพิมพ์ คม-ชัด-ลึก วันจันทร์ที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2549 : 8)

แนวความคิดของประชาชนต่อการบุกรุกป่า เป็นการรับรู้ของประชาชนที่ยืนยันว่าตนเองมีสิทธิในป่า จากวิถีชีวิตที่เคยดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติมาตั้งแต่ในอดีตและได้มีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้พิธีกรรม ความเชื่อ องค์กรความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีการแบ่งปันกันอย่างเป็นธรรมและสร้างความยั่งยืนให้กับผืนป่าอันเป็นทรัพยากรธรรมชาติในฐานะต้นทุนธรรมชาติ และต้นทุนของสังคมมาเป็นเวลานาน เมื่อสังคมพัฒนาเป็นแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม รัฐใช้อำนาจกฎหมายเป็นกลไกในการรื้อถอนสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ประชาชนเคยมีมาแต่ดั้งเดิมในสังคมแบบเกษตรกรรมจากการเข้ามามีบทบาทของรัฐนอกจากประชาชนในท้องถิ่นไม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแล้ว รัฐกลับเอื้อประโยชน์ให้กลุ่มนายทุนอิทธิพลทั้งภายในประเทศและต่างชาติ เข้ามาแสวงหากำไรจากทรัพยากรธรรมชาติของประเทศชาติ ทั้ง ๆ ที่ชีวิตคนไทยส่วนใหญ่ผูกพันอยู่กับการเป็นเกษตรกรที่ทำมาหาเลี้ยงชีพโดยการปลูกข้าว ซึ่งกิจกรรมด้านเกษตรกรรมมีปัจจัยหลัก คือ แรงงาน ทุน ที่ดินทำกิน ทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเทคโนโลยีการเกษตร (เครือข่ายองค์กรประชาชนและองค์กรพันธมิตร. 2545 : 1)

สถานการณ์ที่ประชาชนบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการทำกินเป็นปัญหาในทุกพื้นที่ ทุกจังหวัดของแต่ละภาคในประเทศไทย ซึ่งมีความรุนแรงและการจัดการกับปัญหาแตกต่างกันไป สำหรับจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่ป่าไม่รวมทั้งหมด 7,443,807 ไร่ โดยมีพื้นที่ป่าไม้เป็นอันดับ 3 ของประเทศ รองจากจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดตาก มีข้อมูลที่แสดงถึงสถานการณ์การบุกรุกป่าในจังหวัดกาญจนบุรีเพื่อการทำกิน ดังนี้ มีประชาชนถือ

ครองพื้นที่ป่าไม้ จำนวนทั้งหมด 8,326 ราย เป็นเนื้อที่รวม 169,502 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.28 ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งจังหวัด โดยประชาชนเข้าไปถือครองพื้นที่ป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน 15 ป่า มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 3.88 ของพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้งจังหวัด หรือ ร้อยละ 49.44 ของพื้นที่การถือครองพื้นที่ป่าไม้ทั้งจังหวัด หรือร้อยละ 1.13 ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งจังหวัด และมีพื้นที่อยู่อาศัยของประชาชนที่อยู่ติดกับเขตพื้นที่ป่าไม้ หรือตั้งอยู่บริเวณรัศมี 2-5 กิโลเมตร โดยรอบพื้นที่ป่าไม้ที่เป็นพื้นที่ล่อแหลมต่อการบุกรุกทำลายป่า มีหมู่บ้านที่อยู่ติดเขตพื้นที่ป่าไม้ทุกประเภท รวมจำนวน 411 หมู่บ้าน คิดเป็นร้อยละ 44.63 ของหมู่บ้านทั้งหมดในจังหวัดกาญจนบุรี จากข้อมูลที่แสดงถึงสถานการณ์การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อทำกิน ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี เสนอว่าปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัญหาหนึ่งที่สำคัญของจังหวัดกาญจนบุรีที่ต้องเร่งแก้ไข เท่าที่ผ่านมามีการปล่อยปละละเลยไม่จริงจังในการแก้ปัญหา ขาดการประสานงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้ปัญหาการบุกรุกป่าไม้ลุกลาม มีเจ้าหน้าที่รัฐเข้าไปเกี่ยวข้องในคดีด้วย จากคดีบุกรุกพื้นที่ป่าไม้และตัดไม้ทำลายป่าของชุดเฉพาะกิจ ร้อยละ 90 มีผู้นำท้องถิ่น ข้าราชการเข้าไปเกี่ยวข้อง เช่นเดียวกับข้อมูลของ ตชด. พบว่า การบุกรุกป่าและตัดไม้ส่วนใหญ่เป็นผู้มีอิทธิพล รู้ตัวผู้อยู่เบื้องหลังแต่ขาดพยานที่จะโยนไปถึงตัวได้ ในการแก้ไขปัญหาทุกฝ่ายจะต้องรับผิดชอบร่วมกัน ผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงจะต้องทำหน้าที่ให้การสนับสนุน สำหรับการบุกรุกทำลายป่าในจังหวัดกาญจนบุรีมีปริมาณสูง พบว่ามีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้กว่า 200 ราย/ปี (จังหวัดกาญจนบุรี, 2549 : 2-11)

จากที่กล่าวทั้งหมดในข้างต้นจะเห็นว่าสถานการณ์พื้นที่ป่าไม้โลก ป่าไม้ภายในประเทศ และป่าไม้ในส่วนภูมิภาค เช่น จังหวัดกาญจนบุรี เป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ พื้นที่ป่าไม้ถูกบุกรุกและค่อย ๆ ถูกทำลายไป ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงมากกว่าในอดีต ทั้ง ๆ ที่คุณประโยชน์ของต้นไม้มีอย่างมหาศาล ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ความต้องการใช้ประโยชน์ในที่ดินของประชาชนกลุ่มเกษตรกร ที่ดำรงชีวิตด้วยการทำการเกษตรที่ต้องอาศัยปัจจัยด้านที่ดินเป็นหลัก หากสามารถผลิตได้มากย่อมมีรายได้มากด้วย การบุกรุกพื้นที่ป่าจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่ประชาชนเลือกที่จะเพิ่มผลผลิต และผู้วิจัยได้ปฏิบัติงานด้านป่าไม้ในท้องที่จังหวัดกาญจนบุรีมาเป็นเวลาหลายปีประกอบกับ ได้มีส่วนร่วมรับรู้และแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อการทำกินอย่างต่อเนื่อง ทำให้รับทราบสภาพปัญหาดังกล่าวเป็นอย่างดี แต่ยังไม่สามารถหาสาเหตุหรือปัจจัยที่มีผลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้อย่างแท้จริงและชัดเจน และขาดรูปแบบการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ที่มีประสิทธิภาพ ดังนั้น

ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิจัยเพื่อหาเหตุปัจจัยระดับบุคคลและปัจจัยด้านสังคมสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินของประชาชน จังหวัดกาญจนบุรี ผลการวิจัยครั้งนี้มีความสำคัญเพื่อนำไปกำหนดยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ในภาพรวมของจังหวัดกาญจนบุรี และขยายผลสู่การแก้ไขปัญหาในภาพรวมของประเทศ นอกจากนี้ผลการวิจัยยังนำมากำหนดนโยบายและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของราษฎร พร้อมทั้งการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เพื่อลดผลกระทบด้านต่าง ๆ ของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับประชาชน การสร้างความตระหนักในความเป็นเจ้าป่าไม้ของชุมชนเพื่อจะได้ปกป้องรักษาพื้นที่ป่าไม้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินของประชาชนจังหวัดกาญจนบุรี
2. เพื่อสร้างรูปแบบการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินของประชาชน จังหวัดกาญจนบุรี
3. เพื่อทดลองใช้และประเมินผลรูปแบบการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อลดการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินของประชาชนจังหวัดกาญจนบุรี

สมมติฐานการวิจัย

1. จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยนำมากำหนดเป็นสมมติฐานเพื่อใช้ทดสอบความถูกต้องของทฤษฎีได้ว่า ตัวแปรที่นำมาศึกษา รวม 25 ตัวแปร คือ 1) ความสัมพันธ์กับชุมชน 2) จำนวนแรงงานในครอบครัว 3) เพศ 4) อายุ 5) ระดับการศึกษา 6) ระยะเวลาที่อยู่ในหมู่บ้าน 7) ภูมิฐานะ 8) ขนาดที่ดินทำกิน 9) รายได้ครัวเรือน 10) ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอาชีพ 11) การอาศัยป่าทำกิน 12) วิถีชีวิตความเป็นอยู่ 13) ลำบากในความเป็นเจ้าของ 14) ความผูกพันและกตัญญูรู้คุณต่อป่า 15) ความเชื่อและเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่า 16) ทักษะคิดต่อคุณค่าป่าและห่วงใยอนาคต 17) องค์กรชุมชนในรูปแบบกรรมการหมู่บ้านที่มีหน้าที่อนุรักษ์ป่า 18) การประกอบพิธีกรรม 19) ความเป็นเอกภาพและความสามัคคีในชุมชน 20) ความเข้มแข็งของผู้นำและ

กฎระเบียบชุมชน 21) ความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 22) การยอมรับศรัทธาและเชื่อถือระบบราชการ 23) สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่รัฐ 24) การลงโทษทางกฎหมายและการสนับสนุนทางสังคม 25) การสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก มีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อการทำกิน ของประชาชนจังหวัดกาญจนบุรี อย่างมีทิศทาง

2. หลังการทดลองใช้รูปแบบการแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินของประชาชน จังหวัดกาญจนบุรี ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เมื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาตามโครงการมี 1) ความสัมพันธ์กับชุมชน 2) รายได้ครัวเรือน 3) ความเข้มแข็งของผู้นำและกฎระเบียบชุมชน 4) ความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ จากผลก่อนการทดลองและลดการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

ขอบเขตการวิจัย

ระยะที่ 1 : การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

1. พื้นที่

เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีป่าสงวนแห่งชาติจังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 9 เขต คือ ป่าวังใหญ่และป่าแม่น้ำน้อย ป่าห้วยเขยง ป่าเขาช้างเผือก ป่าเขาพระฤๅษีและป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่สอง ป่าเขาพระฤๅษีและป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่หนึ่ง ป่าโรงงานกระดาษไทยแปลงที่หก ป่าเขาท่าละเมาะ ป่าหนองรี และ ป่าน้ำโจน ซึ่งพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ เป็นป่าสงวนแห่งชาติ โซน C ที่เป็นโซนอนุรักษ์ โซน E ที่เป็นโซนเศรษฐกิจและโซน A ที่เป็นโซนเกษตรกรรม

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2.1 ประชากร คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบ ๆ ป่าสงวนแห่งชาติที่จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วยอำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรี และอำเภอศรีสวัสดิ์ ซึ่งมีหมู่บ้านทั้งหมด 143 หมู่บ้าน มีจำนวนทั้งสิ้น 3,514 ราย

2.2 กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณรอบ ๆ ป่าสงวนแห่งชาติในจังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วยอำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรี และ

อำเภอศรีสวัสดิ์ ผู้วิจัยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง โดยการใช้อนุกรการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างของยามานะ (Taro Yamane, 1973 : 727) การสุ่มเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อให้ได้ตัวแทนที่ดี ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง และวิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง 400 คน

3. ตัวแปรในการวิจัย

3.1 ตัวแปรอิสระ (Independent Variables) มีตัวแปรอิสระที่คาดว่าจะมีอิทธิพลต่อการการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อการทำกิน มีดังต่อไปนี้

- 1) ตัวแปรด้านประชากร จำนวน 2 ตัวแปร ได้แก่ ความสัมพันธ์กับชุมชน และจำนวนแรงงานในครอบครัว
- 2) ตัวแปรด้านชีวสังคม จำนวน 5 ตัวแปร ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่อาศัยในหมู่บ้าน และภูมิฐานะ
- 3) ตัวแปรด้านเศรษฐกิจและสังคม จำนวน 5 ตัวแปร ได้แก่ ขนาดที่ดินทำกิน รายได้ครัวเรือน ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอาชีพ การอาศัยป่าทำกิน และวิถีชีวิตความเป็นอยู่
- 4) ตัวแปรด้านจิตวิทยา จำนวน 4 ตัวแปร ได้แก่ สำนึกในความเป็นเจ้าของ ความผูกพันและกตัญญูรู้คุณต่อป่า ความเชื่อและเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่า และทัศนคติต่อคุณค่าป่าและห้วงโยนาคต
- 5) ตัวแปรด้านชุมชน มีจำนวน 4 ตัวแปร ได้แก่ องค์กรชุมชนในรูปคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีหน้าที่อนุรักษ์ป่า การประกอบพิธีกรรม ความเป็นเอกภาพและความสามัคคีในชุมชน และความเข้มแข็งของผู้นำและกฎระเบียบชุมชน
- 6) ตัวแปรด้านภาครัฐ-เอกชน จำนวน 5 ตัวแปร ได้แก่ ความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ การยอมรับ ศรัทธาและเชื่อถือระบบราชการ สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่รัฐ การลงโทษทางกฎหมายและการสนับสนุนทางสังคม และการสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก

3.2 ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ

- 3.2.1 การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ
- 3.2.2 การไม่บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อหาปัจจัยการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ครั้งนี้เป็นแบบสอบถามกึ่งสัมภาษณ์ จำนวน 1 ฉบับ แบ่งเป็น 7 ชุด ดังนี้

- ชุดที่ 1 ข้อมูลปัจจัยด้านประชากร
- ชุดที่ 2 ข้อมูลปัจจัยด้านชีวสังคม
- ชุดที่ 3 ข้อมูลปัจจัยด้านเศรษฐกิจและสังคม
- ชุดที่ 4 ข้อมูลปัจจัยด้านจิตวิทยา
- ชุดที่ 5 ข้อมูลปัจจัยด้านชุมชน
- ชุดที่ 6 ข้อมูลปัจจัยด้านภาครัฐ-เอกชน
- ชุดที่ 7 ข้อมูลการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

ระยะที่ 2 : การสร้างรูปแบบการแก้ไขปัญหาคกรบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

1. พื้นที่ เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดกาญจนบุรี การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเปิดเวทีเสวนาให้ผู้ที่มีส่วน ได้ส่วนเสียจากการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน เพื่อระดมสมองและร่วมกันวิพากษ์รูปแบบการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกินของประชาชนจังหวัดกาญจนบุรี ใน 4 ตัวแปร คือ

- 1.1 ความสัมพันธ์กับชุมชน
- 1.2 รายได้ครัวเรือน
- 1.3 ความเข้มแข็งของผู้นำและกลุ่ระเบียบชุมชน
- 1.4 ความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

2. กลุ่มเป้าหมาย

เป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) จากการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ในจังหวัดกาญจนบุรี และผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขา เช่น พระ ครู ชาวบ้าน นักวิชาการ นักวิจัยด้านการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ ผู้เชี่ยวชาญด้านป่าไม้ จำนวน 10 คน

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบวิพากษ์และข้อเสนอแนะ โดยการจดบันทึก และการบันทึกภาพและเสียงเวทีสาธารณะทุกเนื้อหา แล้วนำมาถอดข้อความ

ระยะที่ 3 : การทดลองใช้รูปแบบการแก้ไขปัญหาคกรบกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

1. พื้นที่

เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดกาญจนบุรี การดำเนินการวิจัยระยะนี้ ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงทดลองเป็นหลัก เพื่อทดลองใช้และประเมินผลรูปแบบการแก้ไขปัญหาคกรบกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

2.1 ประชากร คือ ประชาชนเป้าหมายอยู่ในท้องที่อำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรี และอำเภอศรีสวัสดิ์ ที่มีการบกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ตามแบบประเมินที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

2.2 กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนกลุ่มเป้าหมายอยู่ในท้องที่อำเภอไทรโยค อำเภอทองผาภูมิ อำเภอสังขละบุรี และอำเภอศรีสวัสดิ์ ที่มีการบกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ตามแบบประเมินที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น จำนวน 30 คน

3. ตัวแปรในการวิจัยระยะที่ 3 เป็นขั้นการทดลองใช้รูปแบบการแก้ไขปัญหาคกรบกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

3.1 ตัวแปรอิสระ คือ รูปแบบการแก้ไขปัญหาคกรบกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ของประชาชนจังหวัดกาญจนบุรี

3.2 ตัวแปรตาม ได้แก่

3.2.1 ครอบครองเพื่อเป็นเจ้าของ

3.2.2 เข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร

3.2.3 เข้าไปใช้ป่าไม้ที่ไม่คุ้มค่า

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการทดลองครั้งนี้เป็นแบบสัมภาษณ์ จำนวน 1 ชุด ซึ่งมีลักษณะคล้ายแบบสอบถาม โดยผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ไปอ่าน และอธิบายคำถามข้อต่าง ๆ แต่ละตัวแปร จำนวน 4-5 ข้อใหญ่ ให้กลุ่มทดลองฟังและตอบคำถาม ซึ่งลักษณะของเครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลการทดลองครั้งนี้ มีรูปแบบทั้งเป็นช่องว่างให้เติมคำ แบบตรวจสอบรายการและแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) สลับกันไปตามตัวแปรต่าง ๆ ที่ต้องการทดลองอย่างต่อเนื่องกันไปโดยไม่ได้แยกเป็นตอน ๆ เพื่อศึกษาข้อมูลความ

มุ่งหวังที่จะลดการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ในจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาต่าง ๆ ตามตัวแปรที่มาจากการวิจัยระยะที่ 1

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. รูปแบบการแก้ไขปัญหา หมายถึง วิธีการ แผนงาน กิจกรรมหรือโครงการที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่า ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ โครงการ “รักษ์ป่า” ที่มีกรอบเนื้อหาและกิจกรรมจากผลการวิจัยระยะที่ 1 ซึ่งเป็นตัวแปรในสมการจำแนกประเภท ความเป็นสมาชิกระหว่างกลุ่มผู้บุกรุกและกลุ่มผู้ไม่บุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ซึ่งมีตัวแปรอยู่ 4 ตัวแปร คือ 1) ความสัมพันธ์กับชุมชน 2) รายได้ครัวเรือน 3) ความเข้มแข็งของผู้นำและกฎระเบียบชุมชน 4) ความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งโครงการนี้มาจากการระดมสมองผู้เชี่ยวชาญในการวิจัยระยะที่ 2

2. การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน หมายถึง การที่ประชาชนในจังหวัดกาญจนบุรีรุกล้ำเข้าไปเขตพื้นที่ที่รัฐบาลประกาศให้เป็นพื้นที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ในเขตพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี เพื่อ 1) ครอบครองเพื่อเป็นเจ้าของพื้นที่ หรือ 2) เข้าไปใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร หรือ 3) เข้าไปใช้ป่าไม้ที่ไม่คุ้มค่า หากประชาชนมีพฤติกรรมแม้เพียง 1 ใน 3 ลักษณะดังกล่าว ถือว่าเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

3. ป่าสงวนแห่งชาติ หมายถึง ที่ดินรวมตลอดถึง ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และที่ชายทะเลที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย อยู่ในบริเวณที่ได้กำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ในจังหวัดกาญจนบุรี จำนวน 9 แห่ง ประกอบไปด้วย

- 3.1 ป่าวังใหญ่และป่าแม่ น้ำน้อย อำเภอทองผาภูมิ
- 3.2 ป่าห้วยเขยง อำเภอทองผาภูมิ และ อำเภอไทรโยค
- 3.3 ป่าเขาช้างเผือก อำเภอสังขละบุรี
- 3.4 ป่าเขาพระฤาษีและป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่สอง อำเภอศรีสวัสดิ์
- 3.5 ป่าเขาพระฤาษีและป่าเขาบ่อแร่ แปลงที่หนึ่ง อำเภอทองผาภูมิ
- 3.6 ป่าโรงงานกระดาษไทยแปลงที่หก อำเภอศรีสวัสดิ์
- 3.7 ป่าเขาท่าละเมาะ อำเภอทองผาภูมิ
- 3.8 ป่าหนองรี อำเภอศรีสวัสดิ์ และอำเภอบ่อพลอย
- 3.9 ป่าน้ำโจน อำเภอทองผาภูมิ

3. ความสัมพันธ์กับชุมชน หมายถึง การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน โดยเป็นที่ปรึกษาให้คนในชุมชน การร่วมประชุมเพื่อแก้ปัญหา เป็นผู้ดำเนินงานในกิจกรรมชุมชน ช่วยเหลือระหว่างสมาชิกในชุมชน และปฏิบัติตามคำสั่งของผู้นำชุมชน

4. ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและอาชีพ หมายถึง ความรู้สึกนึกคิดของบุคคล เกี่ยวกับการไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง การไม่มีงานทำเพราะขาดเงินทุนในการประกอบอาชีพ ไม่มีงานที่ตรงกับทักษะฝีมือให้ทำ อาหารการกินขาดแคลน/หาซื้อยากและหมู่บ้านของตนเองล้มลงไม่ทันสมัย

5. การอาศัยป่าทำกิน หมายถึง ผลรวมการประเมินประโยชน์ที่ได้จากป่าสงวนแห่งชาติในการเป็นแหล่งเพาะปลูก เป็นสิ่งที่สร้างรายได้ เป็นแหล่งไม้ ที่ท่านนำมาใช้ประโยชน์ได้ เป็นแหล่งที่อาศัยของสัตว์ป่าสามารถจับมาเป็นสินค้า และเป็นของส่วนรวมที่มีสิทธิเข้าไปใช้ประโยชน์

6. วิธีชีวิตความเป็นอยู่ หมายถึง ผลรวมความรู้สึกนึกคิดของบุคคลต่อการดำรงชีวิตในความเร้นแค้นเพราะขาดที่ดินทำกิน มีรายได้น้อยไม่พอเลี้ยงชีพ เพราะที่ดินทำกินไม่อุดมสมบูรณ์ ความจำเป็นที่ต้องเลี้ยงชีพคนในครอบครัวจำนวนมาก โดยการเช่าที่ดินทำกิน สามารถเลี้ยงชีพโดยทำเกษตรกรรมในพื้นที่ป่าสงวน และดำรงชีวิตตามความเชื่อว่าการแสวงหาความสุขของมนุษย์จำเป็น ต้องบริโภคปัจจัยภายนอกมาก ๆ เพื่อความทันสมัย

7. อำนาจในความเป็นเจ้าของ หมายถึง สภาพจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อป่าสงวนแห่งชาติว่าจะต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าสงวนแห่งชาติ เพราะท่าน “เป็นเจ้าของ” ของในป่าทั้งหลายมีความสำคัญต่อวัฒนธรรมพื้นบ้าน ในชุมชน และป่าเป็นแหล่งของทรัพยากรชุมชนในท้องถิ่น เช่น ยาสมุนไพร พืชอาหาร น้ำผึ้ง หน่อไม้และเห็ดให้ชาวบ้านได้เก็บผลผลิตตลอดทั้งปี

8. ความผูกพันและกตัญญูรู้คุณต่อป่า หมายถึง ผลรวมสภาพจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อป่าสงวนแห่งชาติว่าการสูญเสียป่ามีผลต่อจิตวิญญาณและความมีตัวตนของชุมชน การทำพิธีกรรมเคารพป่าเป็นการทดแทนบุญคุณของป่า และความเชื่อที่เป็นประเพณีดั้งเดิม เป็นแรงจูงใจในการดูแลป่า

9. ความเชื่อและเคารพเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของป่า หมายถึง ผลรวมของสภาพจิตใจ อารมณ์ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อป่าสงวนแห่งชาติว่าป่ามีจิตวิญญาณและมีตัวตน เช่นเดียวกับมนุษย์ป่าและต้นไม้ใหญ่ในป่าเป็นที่สิงสถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์

10. ทศนคติต่อคุณค่าป่าและห้วงโยนกาคต หมายถึง ผลรวมของสภาพจิตใจ อารมณ์และ ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อป่าสงวนแห่งชาติว่า โลกนี้ขาดป่าชีวิตของมนุษย์จะอยู่ไม่ได้ ป่าช่วยดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์อันเป็นปัจจัยในการเกิดภาวะโลกร้อน โดยดึง คาร์บอนมาเก็บไว้ในเนื้อไม้แทน การอนุรักษ์ป่าเพื่อการรักษาแหล่งต้นน้ำลำธาร

11. องค์กรชุมชนในรูปคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีหน้าที่อนุรักษ์ป่า หมายถึง สภาพ หรือบรรยากาศของชุมชนในการจัดตั้งองค์กรชุมชนในรูปคณะกรรมการหมู่บ้าน และ คณะกรรมการหมู่บ้านที่มีหน้าที่ดูแลการบุกรุกป่า ซึ่งมีอิทธิพลต่อการมีพฤติกรรม การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

12. การประกอบพิธีกรรม หมายถึง สภาพหรือบรรยากาศของชุมชนที่มีการ ประกอบพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีปู่ตา การทอดผ้าป่าต้นไม้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการมีพฤติกรรม การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

13. ความเป็นเอกภาพและความสามัคคีในชุมชน หมายถึง สภาพหรือบรรยากาศ ของชุมชนในการมีความเป็นเอกภาพภายในชุมชน คือ คิดเห็นในทางเดียวกันไม่ขัดแย้ง มี ความรักสามัคคีภายในชุมชนโดยการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

14. ความเข้มแข็งของผู้นำและกฎระเบียบชุมชน หมายถึง สภาพหรือบรรยากาศ ของชุมชนในการมีผู้นำที่มีความเข้มแข็งในการใช้กฎระเบียบของชุมชนเพื่อดูแลการบุกรุกป่า ชุมชนมีการป้องกัน ตรวจสอบ ดูแลผู้บุกรุกป่า มีมาตรการลงโทษทางสังคมผู้บุกรุกป่า และมี กฎระเบียบของในการดูแลการบุกรุกป่า ซึ่งมีอิทธิพลต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อ การทำกิน

15. ความชัดเจนในการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ หมายถึง ผลรวมการ รับรู้ของประชาชนต่อการกระทำของภาครัฐว่าการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติมีความ ชัดเจน ในการพิพาทในเรื่องที่ดินเพราะเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ไม่สามารถชี้แนวเขตได้ถูกต้อง ประชาชนในบริเวณใกล้เคียงยอมรับการปักแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และประชาชน สามารถบุกรุกเข้าครอบครองพื้นที่อย่างง่ายคายจากการเพิกเฉยของเจ้าหน้าที่ ซึ่งการรับรู้มีผล ต่อการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

16. การยอมรับ ศรัทธาและเชื่อถือระบบราชการ หมายถึง ผลรวมการรับรู้ของ ประชาชนต่อระบบราชการว่ามีการให้ความเชื่อถือระบบราชการ โดยการปฏิบัติตาม รัฐไม่ ส่งเสริมการใช้ที่ดินอย่างเต็มประสิทธิภาพ ทั้ง ๆ ที่พื้นที่ป่าบางแห่งไม่เหมาะที่จะนำมาใช้ใน

การเกษตรกรรมเพาะปลูก และนโยบายที่รัฐส่งเสริมการปลูกพืชพลังงานทดแทน หรือเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจเพื่อการส่งออก เช่น มันสำปะหลัง ปอ ฯลฯ ทำให้มีบริษัทขนาดใหญ่ลงทุนให้ประชาชน จึงเป็นแรงจูงใจให้ประชาชนบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งการรับรู้มีผลต่อการบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

17. สัมพันธภาพกับเจ้าหน้าที่รัฐ หมายถึง ผลรวมการรับรู้ของประชาชนต่อเจ้าหน้าที่รัฐว่ามีการยอมรับและเลื่อมใสศรัทธาเจ้าหน้าที่ของรัฐ การให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดูแลการบุกเบิกป่าสงวนแห่งชาติ และมีการปฏิบัติตามคำสั่งของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งการรับรู้มีผลต่อการบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

18. การลงโทษทางกฎหมายและการสนับสนุนทางสังคม หมายถึง ผลรวมการรับรู้ของประชาชนต่อการลงโทษทางกฎหมายและการสนับสนุนทางสังคมว่าคนที่เข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจะมีการลงโทษทางกฎหมายอย่างเข้มงวด คนที่เข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนจะถูกดำเนินจากชุมชน และการสนับสนุนทางสังคมของชุมชนที่มีต่อกรณีการบุกเบิกป่ามีความชัดเจน เช่น ในการบุกเบิกป่าสงวนแห่งชาติเป็นสิ่งไม่ดี ไม่สมควรกระทำ ซึ่งการรับรู้มีผลต่อการบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

19. การสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลภายนอก หมายถึง ผลรวมในการรับรู้ของประชาชนต่อหน่วยงานเอกชนหรือบุคคลภายนอกว่าคนที่นายทุนได้ครอบครองป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้มีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ เช่น การจ้างงาน ผลผลิตจากป่า รายได้ที่เกิดมาจากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้เข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ การขายที่ดินผืนใหญ่ในราคาสูงเกินกว่าปกติให้แก่นักลงทุนที่สนใจนโยบายการท่องเที่ยวเพื่อสร้างรีสอร์ต สนามกอล์ฟ ซึ่งการรับรู้มีผลต่อการบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน

ประโยชน์ที่ได้รับ

ข้อค้นพบจากการศึกษาวิจัยทำให้ได้องค์ความรู้สาเหตุของการบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพื่อการทำกิน ของประชาชนจังหวัดกาญจนบุรี และได้รูปแบบการแก้ไขปัญหาการบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อการทำกิน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อรัฐบาล หรือผู้รับผิดชอบในการกำหนด หรือพัฒนานโยบายสาธารณะเกี่ยวกับรูปแบบ นโยบายการแก้ไขปัญหาการบุกเบิกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อการทำกินของประชาชน จังหวัดกาญจนบุรี และประยุกต์ใช้กับการแก้ไขปัญหาการบุกเบิกที่ดินของรัฐในประเภทอื่น ๆ ได้อีกทางหนึ่งด้วย